

КАРПАТСКА РУСЬ

KARPATSKA RUS'

Ч.5 АЛЛЕНТАУН Н-ДЖ.14-ГО МАРТА 2003, ALLENTOWN NJ.MARCH 14,2003,VOL.LXXVI,NO.5

◆ 3 січня, двома концертами в Навойовій (в Комплексі Рільничих Шкіл і в костелі) розпочал цикл різдвяних концертів Молодіжний Єпархіяльний Хор „Ірмос”, під ведіньом п. Маріяни Ярой. Остатній концерт з того циклю хор дал 26 січня в Горлицях.

◆ 7 січня, в перший ден Різдяних Свят загальнокрайовий II Програм TVP выемітувал обшырний репортаж презентуючий рідвяны традиції Підляша, Вармії (переселенців – Українців) та Лемковины, яку репрезентувала креницка православна парафія – через вечырне богослужыня, колядників і святочну стрічу на плебанії.

◆ 12 січня, в рамках акції „Оркестра Святочной Помочы” выступил, на краківськым рынку лемківській фольковий ансамбль „Серенча”. Видіти і слухати, серед інчых, мож го было і посередництвом 3 Програму TVP.

◆ 13 січня Кружок Товаришыня Лемків в Лігници організувал новорічний баль. Тіж в Лігници, того самого дня, о тым самым часі подібний баль організувал Лемківській Ансамбль Пісні і Танця „Кычера”. ...Кед бы зложыл баль на баль – было бы уж кавалец стіны... А – на поважні – і там, і гын было полно люди. This is O.K.!

Новий 2003 Рік торжественно витано тіж в Горлицях і Креници, як і в інчых місцях краю і світа, кади розтратил ся (але не затратил!) нарід наш.

◆ 19 січня, в саноцкій Кафедрі Св. Тройці і на ріці Сан, традиційні, але іщы барже велелюдні (неділя) святкувано під проводом Владикы Адама празник Йордану. Сто парудесят кілометрів ниже, в Перемышли – під проводом Владикы Івана посвячено воды Сану в грекокатолицкій конфесії.

МУЗЕЙ - СКАНСЕН В ЗИНДРАНОВІ

ЛЕМКІВЩИНО РІДНА

Нещодавно у видавничому домі “Высокий Замок” у Львові побачила світ дуже цікава книжка под назвом “Лемківщино рідна, заколишу в красоті твоїй” авторів, кандидатів філологічних наук Валентини Денисюк, Ольгы Кровицкой та відомої лемкині у мистецькому світі Мари і Янко.

Книжка присвячена давнішній культурі лемків та має чотири розділи:

1. Народні та авторські пісні;
2. Народни переказы з Лемківщини;
3. Народна і авторска поезия;
4. Оповіданя, оповідки і закінчуется післямовою.

Але особливої уваги заслугоуе вступне слово “Мы выросли з Лемківських гір” В. Денисюк та О.Кровицкой, котри на 18 сторінках висвітили видавничу діяльність лемків у міжвоєнні часи. Особливу увагу приділили матеріалам друкованым в газеті “Наш Лемко” проанализовавши творчист численых авторів, серед котрых Дмитро Выслоцкий, Іван Русенко і Богдан-Ігор Антонович та ін.

Автори вступного слова проанализували матеріали кожного розділу, odkриваючи нові сторінки нашої минувшини, в котрых народна мудрість зберігається в народных оповіданях, змальовуючи різні події та ситуації з штоденого лемківського жыття. Они записани ще в літописах Київской Руси.

Найбільш цінним в цих оповіданях є мовна специфіка, котра одограє першорядну роль у відтворенні Лемківського колориту. Пісена спадщина лемків в обрадовых та звичайных традициях, де одображаються радости і страданя, смуток і тривога. В закінчені вступного слова читаємо: “У народно-пісенній спадщині, у переказах і легендах Лемківського краю оживають хвилі щастя і добра, жалю і сподівання радости та тихого смутку. В них акумулюється невичерпна енергия народу, його істория, звичаї та традиції, які еднають у продовж віків цілі покоління”.

Не можна оминати чудово выконані і глибокозмістовні ілюстрації Марії Янко - художниці, поета, викладача у школі народного мистецтва. Вона вмє выділити свої ідеї в прекрасних ілюстрациях та своїх виршах.

Книжка “Лемківщино Рідна” дуже цінна книжка, особливо для молодого покоління. Вона допоможе ім пізнати красу та велич культуры лемків.

Петро Когут

Теодор Докля

НАША ГРОМАДА

(Минуле сел: Ясунка, Крива и Баниця на Лемковині)

Продовження з газети КР № 4 2003 р.

БАНИЦЯ

Част III

ПАРТИЗАНКА

Коли бандерівцям полякы прорідили ряды, то на місце выбитых заберали они нашых хлопців, котры повертали з Німеччины або з совітской Армії. З Німеччины в тот час повернулися: Андрей Феш зо сыном и поїхал зараз за женом до Сов. Союза; Антоха Курило, котра осталася жыти в стрыка, Павля Куривы; Канішак, котрый пішол на службу до поляка в Загожанах; Митро Кец повернул зо Сибіру, бо был в часі німецькой окупації шолтысом, то го по войні заарештували, але тіж поїхал до Сов. Союза до жены и дітей; Михал Феш, брат Стафана Феша, забитого німцями, повернул з русского войска, але го внет забрала бандерівці до своїх рядів (тепер мае жыти деси на заході, то ест в Англії або в Америці). В бандерівцях не было веце з Баниці, бо и не было кого взяти. Напевно дахто хотіл бы шырше знати за бандерівців, про котрых полякы нас выгналі, же нібы мы з ними співпрацували. То была и ест велика брехня, бо лемкы передовсім не організували бандерівців, лем українскы націоналісты з ОУН, котрым о Лемковину ся нич не розходило, бо навет іх гасла свідчат о тім: "Ляхы преч за Сян!" А наша Лемковина зачыналася од Сяну, но и ту выходит шыло з мішка, же тоты, котры гнеска ту на емиграції удают приятелів лемківскых, выдают для них спеціальны газеты и туманят тым нашых людей, то сут тоты самы люде, котры скрываючися перед совітскыма войсками звалилися на нашу Лемковину, грабили ей, заберали нашых молодых хлопців, котры для них мусіли служыти, а як пришло на них тяжко, то іх польшпали в горах на паству полякам, а сами втекли на захід - до Німеччины, одкаль розышлися в Канаду, США и т.п..

Як юж споминал, же бандерівці часто одвиджали Баницю, де чулися безпечны и мали в околичных лісах свої леговиска, то не обшлося и без поважнішых потычок. Рік 1946 был зас трагічним для Баниці. Хоц не остало лем пару фамелій, но и тоты переживають страшны часы. Початково войско ходило на облавы и терроризувало оставшых невинных людей, але до Чертежа або до Магурыгча боялося зазріти, де бандерівці на них смотрілися. Лем бідных людей

били и катували, штобы призналися, хто належыт до бандерівців. Баничане, як и всі лемкы, не знали товдиль з кым мают до чыніня, бо обі стороны терроризували нарід и никому не мож было вірити. То люде мовчали, бо то был найліпший спосіб.

Едною зимовой нocy пришли полякы до Баниці и зашли по хыжах за бандерівцями, але не нашли никого. Не маючи на кім выладувати свою зліст, то зашли до хыжы Евкы Дзьопа, котра жые тепер в Ватервлит, Н.Й.. В ей хыжы мешкал кривян Василь Быбель зо женом, котрый повернул з Німеччины и помагал Евкі в роботі на газдівці. Коли полякы вламувалися до хыжы, то Василь зорвался зо спаня и летіл світити лямпу, но и в тім моменті воякы пустили серию куль з автомата до хыжы и забили Василя, а мешкаючого там тіж Ивана Петришыя з Липной скатували и заарештували. Але на тім ся не скінчыло, бо жертвы падают и дальше.

Пізноом осеньом 1946р. до Баниці завітала бандерівці, котры вертали пяны з якусого весіля в Панкній, и без жадной варты заночували в Баниці. Спали собі спокійно аж до рана, а и рано не всавали, бо гмла прикрыла горы, то думали, што ищы ніч. Лем же тот одпочинок был для них дакотрых остатнім и передсмертним. Перед полудньом за іх слідом прибыло польске войско. Вояків найперше зауважыл еден з баницкых хлопців, котрый пас коровы на Спусті, но и він юж на тівко был зорентуваный, же грозит Баниці якусе небезпеченство и полетіл домів дати знати, штобы тоты непрошены гості вынеслися и штобы заощадити свое село. Дакотрым бандерівцям удалося втечы або сховати, а котры не дали рады втечы, о позрывалися зо сну и вывязался бій меже нима и войском. Были забиты и ранены, але меже тым згынули и невинны цивільны люде, а то Стефан Быбель, сын Петра Быбеля з Кривой. (Стефан Быбель повернул з Німець и оженился з Анном Зорило з Ясункы, дівком Гната Зорилы - застріленого січовиками. Они обое заняли газдівку Михала Феша, як звали за путем, бо там была отдана Стефанова сестра, выїхавша до СССР). Серед принимаючих участ в битві были ранены и забиты, але мі не відомо кільки осіб, лем памяам, же еднымз забитых бандерівців, коло Дзьоповой хыжы, был брунарян, Ковальчик. Дві хыжы, то ест Евкы Дзьопы и Феша были спалены, бо полякы не могли інакше выгнати стріляючих бандерівців, а решту жытелів Баниці полякы зогнали до купы и были

без милосердя. Здавалося, же помордуют всіх, але коли выбили іх до волі, то лишыли іх скатуваных, выстрашених на спаленисках. Мы в Ясунці чули стрілянину и виділи луну пожару, але нихто не одважылся там піти, жебы дати поміч, бо бы нас тіж постріляли. То аж на другий ден зме ся довідали и забрала свої родины до себе: Анна Быбель пришла до своей мамы, Евка Дзьопа до братовой, Насты Быбель, а другы мали хыжы не спалены, то остали дале жыти в Баниці, але в великім страху. Од того випадку часто приходило войско и знуцалося над баничанами - били хлопів и домагалися, штобы призналися, хто належыт до бандерівців. Тяжке было жытя тых пару фамелій, але горю іх не был ище конец, бо рік 1947 мал ім принести едно з найгіршых событий, то ест выгнаня на захід.

Ясунчанів полякы выгналі 9 червця 1947 р., а кривлянів и баничанів пару днів пізніше. Загналі іх тіж до Загожан, до того самого парку, де мы пробывали пару дней, лем же для них было ище гірше, бо юж застали лем болото и нечистоты по худобі и людях. На захід вывезено баничанів потягами до повіту Глогув и розміщено іх по селах в гмінах Радваніце, Грембоціце и другых. Выгнаны были з Баниці такы фамеліі: Петро Феш (выгнаны зостали лем його жена и діти, бо його самого полякы заарештували и вывезли до Явожна, де зостал замордуваный. Феш Петро был заарештуваный зато, же його сына Михала бандерівці забрала в свої ряды. Зас його найстарший сын, Стефан, належал до партизанкы за окупації и німці го тіж замордували разом зо всіма баничанами.), Иван Шкимба, Асафат Кицей (зят И.Шкимбы), Анна Быбель, Павльо Куриво, Евка Дзьопа, Фешко Сайферт, Иван Гуреш, Кузьма Ковтко и Антоха Куриво.

Коло Глогова застали они знищени понімецькы хыжы и там осілися, де и до гнеска прожывають, кромі пару, што выїхали до Америки, як Евка Дзьопа, Антоха Куриво и фамелія Павля Куривы. Треба лем зазначыти, же полякы на тамтых селах были дос богаты, бо позанимали великы и красивы понімецькы газдівкы, то лекше в них было заробити зерна и бандур. Навет дакотры ясунчане, оселены в сусіднім повіті Волув, іздили там коло Глогова на заробіткы в жнива року 1947.

Далій буде.

О Закарпатю написано дві книжки чеської літератури, які стали ся світовом клясыком. То „Микола Шугай, розбійник” Яна Ольбрахта і „Гордубаль” Кареля Чапка. Обі переведено на десяткы языків, інсценізувано в театрі ци в кіні. Лем для мешканців Закарпатя они до днес остает незнаньма. Маючы артистичні довершенны творы о собі, нам ся не хце ани їх прочытати. А пізріня з боку, як видно, не старіе ся і за десятьолітя.

АЛЕКСАНДЕР ГАВРОШ

Закарпатска трагедия

Убивство, яке стало ся світовом клясыком

„Дивний, тяжкій твір, є в ним штоси придавляюче”

Осіню 1931 рока Чехословакия была порушена родинным убивством на Підкарпатській Русі. Газеты писали, же до маленького села Барбова під Мукачевом літом приїхало авто, з якого вышол Юрко Гардубей, котрий вернул ся з Америки по осмох роках зарібкування. Доля была для него прихильном: він заробил дуже пінязи. Своі річы Гардубей привіоз в валізах, які выкликали захопліня цілого села. Лем жена не проявляла до його повороту великого заінтересваня, бо кед мужа не было дома компромітуючо заходила ся з 23-літнім слугом Васильом Маняком. Ясна річ, што Юрко Гардубей такого слугу прогнал. В ніч на 27 жолтня 1931 рока Поланя Гардубей враз зо своїм коханком забила мужа. Підчас сну прокололи му серце шылом до плетіня кошів. Жебы зогнати вину на інчых, вирізали дияментом шыбу в вікні, нибы то злочынці ввошли через не. Сховали тіж пінязі (45 тисячи корон), жебы замітувати рабунок.

Судовий процес в Ужгороді мал великій резонанс. Присяжны узнали обоіх обвиненых виньма і засудили Василя Маняка на доживотя, а Поланю Гардубей за спілучаст – на 12 років вязниці. Тота істория справила велике вражыня на знаменитого чеського писменника Кареля Чапка, знаного во світі зо своїх оповідань і з „Війны з салямандрами”. О штгырі тыжні по горячых шлідах написал він повіст

„Гордубаль”. Наголовок твору пояснювал брату так: „Приїде ся змінити назвиско Гардубей, зато же процес не закінчений... Дивний, тяжкій твір, є в ним штоси придавляюче”. Початково повіст выдрукувано в популярній газеті „Лідове новіни”, а в 1933 році вышла окремом книжком.

„Гордубаль” стрітил ся з узнаньом не лем в Чехословації. Выдатний російській писменник Андрей Платонов написал захоплюючу рецензию „Гордубал” К. Чапка. Образ Полані він порівнал з героїнями світової клясыкы – лейді Макбет

і мадам Боварі. Трираз повіст выдавано в українськым языку: в 1959 році во Львові, 1972 – в Ужгороді і 1987 – в Києві. Кінцьом 90-ых років Закарпатській Областній Українській Музычно-драматычний Театр поставил „Гордубаля” на сцені. Штука явила ся міцном і, на диво, зловіцом. Адже зрібкування поза крайом, і повязаны з ним родинны драмы, до днес остает неодаучном рысом закарпатского села.

„То был мій няньо”

Не до віры, але никого не заінтересувала дальша доля героїв, з образів яких написано „Гордубаля”. За свідчыньом мешканців Барбова, наша газета перша од часів війны спрібувала дошлідити чым завершыла ся „закарпатска трагедия” 1931 рока.

Село Барбово (нова назва Бородівка) і гнеска є невеликом осельом: парусот дворів. А сімдесят років тому оно было цілком малым. Зато убивство Юрка Гардубея – „американця”, якій привіоз купу дулярів, зачыпило вшыткых. Старшы і до днес памятают тоту резонансову справу і радо з вами о ній побесідуют. Шкода при тым, што при жыттю остало лем кілкоро вісемдесятилітніх, які в 1931 році мали по 9-10 років. Зато їх спомины сут дост поторганы і пілперечны.

В Барбові ждала нас велика несподіванка. Підшовшы до одной з хыж, мы зачали бесідувати з шувных років человеком. Кед же звідали сме, ци памятают убивство Юрка Гардубея 1931 рока, дідо в натягненій на очы шапці одповіл: „Так, знам”. А по долгій павзі додал: „То был мій няньо”. Од несподіванкы мы аж присіли. Адже в повісти К. Чапка не споминат ся о сынї, лем о дівці Гафїї.

„Гафїя о пару років молодша од мене, гварит 80-літній Юрко Гардубей-молодший. Він згодил ся пустити нас на подворец, але не далі. Видно, што тота істория лежыт каменьом на його серци, і він нерад о ній бесідує.

„Я был іщы малым хлопчыком, ходил ем до школы. Зато вельо з того не ем розуміл”, —

выкручат ся він од наших звїдань. Звертаме увагу на невелику, як на гнеска, хыжу. „Так, то вітцьове обыстя. Збудуване за грошы присланы з Америки”, — кыват головою Гардубей. Пізнійше нам розповідят, же в 1931 році она была найкрасша в селі. То была єдина в Барбові хыжа, поставлена з каменя і вкрыта бляхом. Попри ній стояли товды деревяны хыжы під кычками.

Юрко Гардубей, не понагляючы, крає буракы для пацят, нич мы фотографуєме будинок,

в котрым розограла ся „закарпатска трагедия. Сфотографувати ся сам він категоричні одмовил. На вшыткы нашы звїданя одповідат коротко: „так”, „ні”, „не тямлю”. Та покус довідуєме ся о дальшій доли Гардубейового гнізда. По арештуванню матери двоє малолітніх діти, Юрка і Гафїю, оддали до інтернату. Але пак родина, яка жыла в сусідстві, взяла їх за поручыньом. Отец встиг записати на боіх діти великы сумы в банку.

В вязниці Поланя Гардубей вродила третю дітину – Марїйку, яку носила од Василя Маняка (можливе, тото было причыном трагедии). Коли підчас війны сына Юрка взяли до мадярского війска, мати вернула ся з увязніня. Долго в селі не вытримала, ту вшытко дыхало памятю о скоєным. Та і патріархальны барбівчане не з тых, што пробачают зраду мужа. Поланя з дівками переселила ся на Виноградівщыну, де купила ґрунт. З часом Гафїя з мужем выїхала до Братиславы. Там мешкат она до днес.

Поланя Гардубей прожыла такой 75 років. Наймолодша Марія была з мамом до остатка. Гнеска жые она в Виноградівськым районі. Діти медже собом утримуют звязок.

Продовженя на ст.4

АЛЕКСАНДЕР ГАВРОШ

Закарпатська трагедія

Продовження. Початок на ст.3

Василь Маняк пришол з в'язниці по війні. Оженил ся в сусіднім селі Макарьові. Працувал за пастуха в колгоспі.

Юрко Гардубей-молодший не чытал книжки Чапка. Внуки з Мукачова якоси ю принесли, але бабця коли прочытала, то дідови не дала. Пошто рушати старе? Не были они і на представліню, з яким пару років тому приїхал до Барбова Закарпатській Українській Обласний Театр.

Грїб Юрка Гардубея на старым цмынтері вказал нам 78-літній Іван Калій, якій мешкат недалеко. В 1931 році мал 9 років, і він ходил до одной клясы з Гафійом. „Тамтой ночы была страшна злива, — розповідат колишній колгоспний бригадир. — Темно, хоц око выколь. Рано будиме ся, чуеме же забили Юрка Шепового (сельске призвиско Гардубея). Я одраз повідам: „То міг быти лем фрайр“. А тато крикнул на мя: „Замолкний!“

„Вшыткы знали, што Поляня хлопа гу собі не пушала. Спали окремо. В понедільок він на конях пішол до Мукачова, купил їй черевікы. А в ночы го забили. То была велька історія на тот час. За Чехів была рідкіст, жебы жена так з мужем поступила.

Памятам Юрка Гардубея, бо то был отец мойой едноклясниці. Мали велике газдівство — коні, коровы, воły. Він носил такы кручены америцкы баюсы. Был высокым, тугым хлопом.

Під тым крестом похований „американ“ Юрко Гардубей

Они його лем успити могли і так забили. Был то спокійний, тихій газда. Поляня тіж не была бесідлива. Кед ся вернула з гарешту, та ходила як німа“.

Іван Калій вказуе нам желізний крест на старій части цмынтері, де гробів уж такой не видно. „О місяц, як Гардубея поховали, приїхали дохторе на експертизу і зас го одкопали. Был білий як папір. Люди ту набило ся полно, але шандаре никого не пушала гу гробови.

Кілко раз ем ішол через теметів, заедно позерал ем на тот крест і думал: *О ту тот „американ“ лежыт, што го забили.* Долго на тым місци стоял деревяний крест. Інчы попри ним уж ся порозвалювали, а тот стоял. Видно было, же грїб хтоси дозерат. А пару років тому поставили Гардубейови уж желізний крест“.

P.S. Як і сто років тому, Закарпатці ванджут за окрайцьом хліба по далеких і близьких сьвітах. Родини, на долго лишены

без газды, часто приречены на домашні біды. Одталє і пиятыка, і прелюбства, і кырвавы злочыны. Той осени на Закарпатю трафило ся убивство, до болю подібне до Чапкового „Гордубаля“. В Великым Бычкові жена з дівком замовила убивство свого мужа. Рано нашли го дома з парунадцетьома ранами од ножа. Заплатом убийці мало быти... 50 гривен. Та о кілко в Чапкових часах така історія викликувала увагу цілого суспільства, цілой Чехословачії, то гнеска — лем провінційной хронікы міліції. 70 років тому то была сенсация, гнеска — звычайна штоденніст. Моральне падіння тырват, родячы все новы „закарпатскы трагедии“. Лем ніт новых Чапків, жебы силом красного слова вказати зло в цілій його потворности.

Взято з видання: *Закарпаття на зламї тисячоліть*, спеціальний проект газети „Високий Замок“ (Мукачєво, 2002 р., без датуваня).

з українського злемківщыл
Петро Трохановскій

Бєсїда 2/2003

ФЕНЯ ФЕНКАНИН-РУДАКЕВИЧ

Моральна підтримка

Міні-новеля

Моя жена несподівані захворіла. Ёй одвидів дохтор. Він повів, же ёй жытя в ваших руках і потрибує-ся моральна підтримка. Я повів тото жені. Она тилько тяжко збыхнула, махнула руком і незадоволено мовила:

— Дохторы вшыткы еднакови. Повідают єдно, а выходит інакше. Я знам, же гмру, а ты ся ожениш. Но, лем смот-ся за мойом могилом. Іщы не забывай квіточки поставити.

— Та ты што? — одповів ем. — Я замовлю найгардіши вінец з живих хризантем. На чорних смужках злотыми літерами зроблю барз ладни, ласкави напис.

З очы жены потекли дві срібны кулькы.

— А на твоїй могильці знаш што посаджу? Ано, вгадай? Твій улюблєни жасьмін і без. Поставлю загородку з дроту кольору блавату. Ты любила-ся смотрити на небо.

Жена почала плакати.

— А за пінязі, тобом наскладаны, люба, замовлю помник. Зобрана будеш в найновшій блюзці з ружами на грудях. Зачесана будеш як втовды, коли-с ся оддавала.

Жена зайшла-ся плачом.

— Заспокой-ся, моя люба жєно. Вліті і взимі на твоїй могилі будут квітнути півонії і айстри.

Жена іщы тяжче почала плакати.

— Ховати тя будут з музыком, — морально підтримував муж. — Авто

буде закритє, жебы не было студєно. Труну обкладеме квітками. Правда, же буде гарді? Ёгомосьць отправят вшыткы молитви. Они гварили, же не пропустят нич.

Жена почала захлинати-ся.

— Некрольог, — заспокоював ем хвору, — надрукуют в газеті „Дзвони Лємківщини“, я юж з редакторьом ся домовив.

Жена зблідла і на ёй лиці выступили ружови плями.

— А што до мойой женячки, то не маркот-ся, я юж си виберу молоду і лагідной натуры...

Моральна підтримка одразу по-могла. „Злота половина“ зоскочыла з постелі і повіла:

— Тєраз юж знам, же моральна підтримка помагат!

Бєсїда 2/2003